

Lezing 6: Leven in de context van de tijd

“Hij heeft de eeuw in hun hart gelegd” (Prediker 3:11)

Vaak wordt gewaarschuwd voor de tijdgeest. We vormen daarbij onbewust een idee bij wie de mensen zijn die deze tijdgeest in zich hebben. De individuele christen staat echter niet op zichzelf. Ook hij is en wordt gevormd door de tijd. Het is daarom belangrijk om de tijdgeest te duiden, maar ook om te zien hoe deze zich manifesteert in ons persoonlijke leven.

Voor deze lezing hebben we prof. dr. W. van Vlastuin *VDM* uitgenodigd, hij zal op 6 februari 2025 *Deo Volente* zijn lezing voor ons uitspreken.

Aan de *lector* zijn de volgende vragen gesteld:

1. Hoe is de huidige tijdgeest te typeren?
2. Welke invloed heeft de huidige tijdgeest op het doen en denken van christenen?
3. Welke handvatten zijn er om op de invloed van de huidige tijdgeest op onszelf te reflecteren?

Een beschrijving die vaak aan onze tijd gegeven wordt, is die van het postmodernisme. Maar wat is dit postmodernisme precies en hoe groot is de invloed ervan op onze tijd? Hilbert gaat in zijn voorbereidingsartikel hierop in met als stelling: Door de fundamentele behoefte van de mens aan betekenis, leeft de postmoderne mens in de praktijk een kortstondig bestaan.

Postmodernisme: begrip en invloed

Over het postmodernisme is veel geschreven. Soms ten positieve, soms ten negatieve. Sommigen geven kritiek op de relativiserende werking van het postmodernisme, omdat het postmodernisme de neiging heeft alles te reduceren tot sociaal-culturele constructen. Anderen vinden deze toevoeging van de culturele context noodzakelijk voor ons begrip en prijzen de fundamentele twijfel aan alles wat is juist. Dit artikel heeft niet als doel zich te mengen in deze belangrijke, doch vaak gevoerde filosofische discussie. Ongetwijfeld kan de lezer desondanks opmaken hoe ik in bepaalde zaken sta. Meer beschouwend dan opiniërend van aard is dit artikel dus. Deze tekst wordt gevormd door twee vragen te stellen. Hiermee probeer ik zowel een stap terug te doen, als een stap vooruit te zetten. De eerste vraag die ik beantwoord is een conceptuele vraag, namelijk: wat wordt er eigenlijk bedoeld met het begrip 'postmodernisme'? Dit is een belangrijke vraag om twee redenen. Allereerst is het zo dat er verschillende visies hierop bestaan. Het is dus noodzakelijk hier aandacht aan te besteden en de historische context en ontwikkeling hierbij te betrekken. Ten tweede is het goed om enige afstand te nemen van het begrip en na te denken wat we precies bedoelen als we het hebben over 'postmodernisme', om vervolgens een mening te vormen. De tweede vraag die ik behandel is meer empirisch van aard en luidt als volgt: hoe groot is de invloed van het postmodernisme in onze huidige samenleving? Alhoewel het lastig is dit precies te onderzoeken is het toch van belang om een poging te doen, omdat het een juiste diagnose van de tijdsgeest dichterbij brengt.

Tekst: Hilbert van Zoelen

Historische wortels

Om het postmodernisme helder te begrijpen is het goed om een korte geschiedenis van het begrip door te lopen en de historische context uiteen te zetten. De term postmodernisme komt voor het eerst voor in de laat negentiende en begin twintigste eeuw als beschrijving voor een

nieuwe kunststroming. De term heeft dan echter nog niet de betekenis die het nu heeft. Die krijgt het begrip pas na de Tweede Wereldoorlog. Om dit goed te begrijpen kan de term postmodernisme het best uit elkaar getrokken worden: namelijk *post* en *modernisme*. Hieruit volgt dat het postmodernisme na het modernisme komt en een reactie is op het modernisme en hier tegelijkertijd in allerlei opzichten in samenspel mee is. Ik zet een aantal kenmerken van het modernisme uiteen om te kenschetsen wat hier precies mee wordt bedoeld. Eén van de belangrijkste kenmerken van het modernisme is het vooruitgangsgeloof. Dit is ontstaan na de Verlichting. Er bestaat een groot geloof in de vooruitgang van de samenleving door middel van de rede, technologie en de wetenschap. Dit geeft aspiraties aan allerlei uiteenlopende utopische maatschappijvisies. Dit zorgt daarom ook voor de opkomst van ideologieën zoals het socialisme en het fascisme die deze utopie en nieuwe mens door revolutionair geweld trachten te bewerkstelligen. Na de destructie van de Eerste Wereldoorlog, de Tweede Wereldoorlog en de verschrikkingen van de Holocaust lijkt dit optimisme echter volstrekt ongegrond. Het optimisme en vooruitgangsgeloof maken plaats voor pessimisme en cynisme. De grote verhalen van het communisme, fascisme en christendom worden dan ook radicaal in twijfel getrokken. Waar halen zij precies het recht vandaan om hun grote verhalen als universele waarheid te prediken? Ten slotte wordt zelfs

**Het postmodernisme kan
niet bestaan zonder het
modernisme, de term zelf
kan niet eens bestaan**

het begrip waarheid zelf in twijfel getrokken. De rede, de wetenschap en de taal zijn slechts gedachteconstructies, zegt men.

Postmodernisme en modernisme

In dit stuk, zoals blijkt uit voorgaande alinea, hecht ik er belang aan het begrip postmodernisme te verbinden aan het begrip modernisme. Het postmodernisme kan namelijk niet bestaan zonder het modernisme, de term zelf kan niet eens bestaan. De woorden van Todd Gitlin geven goed weer wat ik hiermee bedoel: “Modernism tore up unity and postmodernism has been enjoying the shreds” (O’Donell, 2003, p.15). Het is het modernisme dat de eenheid van de oude orde, die gebaseerd is op traditie, monarchie en het christendom uiteen heeft geslagen. Het postmodernisme probeert slechts om te gaan met de ruïnes ervan. De reden dat ik het belangrijk vind om dit te benadrukken is niet om een terugkeer naar voor 1789 te bepleiten. Dit is het jaar van de Franse Revolutie en dit wordt in de historiografie traditioneel als het startpunt van de moderne tijd gezien (Hunt & Censer, 2022, p. 248-255). Dat is niet mogelijk en onzinnig, de premoderne tijd zal nooit meer terugkomen. Wel vind ik dit belangrijk omdat ik wil benadrukken dat kritiek op het postmodernisme met name vanuit een christelijke en niet vanuit een seculiere invalshoek moet worden geleverd. Veel kritiek op het postmodernisme, zeker in een seculier land als Nederland, komt vanuit seculiere, liberale hoek. Zij benadrukken juist wel de waarde van de Verlichting, de wetenschap, technologie en de rede tegenover het postmodernisme. Alhoewel dit best vruchtbaar kan zijn, is dit fundamenteel gezien geen christelijke kritiek maar juist een modernistische kritiek op het postmodernisme. Het liefst zouden velen van deze critici zich ook van het christendom ontdoen. De cultuur vinden zij misschien nog best mooi, maar van de waarheidsclaims van het

Ook de postmoderne mens heeft behoefte aan betekenis en waarden

christendom willen zij niks weten. Laat hier ook oog voor zijn.

Academische wereld

De invloed van het postmodernisme kan in ieder geval in de academische wereld niet onderschat worden. Met name in de geesteswetenschappen hebben allerlei stromingen die onder het postmodernisme geschaard kunnen worden veel invloed gehad. Tot de jaren zestig en zeventig heeft het marxisme grote invloed op de academische wereld. Dit uitte zich in een behoorlijk activistische en ideologische rigide houding die zich vooral focuste op sociaaleconomische structuren. Hier komt verandering in door wat de “cultural turn” genoemd wordt in de jaren zeventig en tachtig (Maza, 2017, p. 206-216). Er komt steeds meer twijfel over de verklaringskracht van het marxisme. Het grote verhaal en het materialisme van het marxisme komen steeds meer onder druk te staan. Er moet in het onderzoek meer aandacht zijn voor de sociaal-culturele constructie van veel dingen. Een belangrijke ontwikkeling hierin is de fundamentele kritiek van veel taalwetenschappers op de verklaringskracht van de taal. De taal is niet langer een manier om de werkelijkheid te beschrijven, maar construeert deze ‘werkelijkheid’ juist. Vanaf deze tijd komt er in veel onderzoek meer aandacht voor de cultuur, taal en ‘deconstructie’. Tot op de dag van vandaag zou ik deze stroming, die zich op allerlei manieren manifesteert, in veel geesteswetenschappen als de dominante stroming betitelen. Alhoewel er ook figuren zijn die de expliciete ideologie, het politiek activisme meer

terug zouden willen brengen lijken zij, in ieder geval in Nederland, in de minderheid te zijn.

Er zijn mijns inziens twee gevolgen hiervan. Allereerst de devaluering van veel academisch onderzoek, de dominantie van het postmodernisme leidt namelijk tot de relativering van veel onderzoek. De fundamentele twijfel aan alles en de stelling dat alles geconstrueerd is, maken ieder onderzoek slechts een mening zonder enige objectieve standaarden. Een tweede gevolg is de ontkenning van enige vorm van politiek activisme, terwijl dit mijns inziens wel degelijk vaak impliciet aanwezig is. Soms benadrukt men dat men ‘bevrijd’ is van het rigide ideologische raamwerk van het marxisme. Echter spelen politiek-ideologische overwegingen op andere vlakken wel degelijk een rol. Denk aan gender-en LHBTI-vraagstukken, de uit de Verenigde Staten overgewaaid obsessie met raciale identiteit en kwesties omtrent nationalisme en kolonialisme.

Samenleving

Breder in de samenleving is het lastiger te onderzoeken hoe het postmodernisme zich precies manifesteert. Wellicht dat onze samenleving zich nog het best laat typeren door het begrip *metamodernisme* (NieuwWij, 2024). Met dit begrip wordt een constante heen-en-weer-beweging tussen het modernisme en postmodernisme bedoeld. Het scepticisme en de idealen bestaan eigenlijk naast elkaar. Ik denk dat dit een houding die best breed voorkomt in de samenleving. Tegelijkertijd willen veel mensen

bepaalde idealen hebben en verwezenlijken, maar zijn ze toch sceptisch over al te boude uitspraken over de waarheid en grote verhalen. Fundamenteel is dit inconsistent voor de nuchtere denker, maar voor een analyse van de tijdgeest ligt dit mijns inziens niet ver van de waarheid. Desondanks is het ook zo dat iedere samenleving zich op een bepaalde manier laat definiëren door grote verhalen, dus of het postmodernisme nu werkelijk in de praktijk zo’n grote invloed heeft is ergens discutabel. Uiteindelijk zullen we wellicht de grote verhalen van het christendom of het communisme in theorie afwijzen, maar komen ze gewoon weer terug in aangepaste vorm wanneer ze er zin in hebben. Ook de postmoderne mens heeft behoefte aan betekenis en waarden. Deze mens leeft daarom een kortstondig bestaan en zal vroeg of laat, of het nu wil of niet, op een solide basis stranden.

Samenvattend is het zo dat het postmodernisme een gecompliceerd begrip is dat een lange geschiedenis heeft. Het is cruciaal om het postmodernisme hierbij in het licht van het modernisme te zien. De invloed van het postmodernisme in de academische wereld is zeer groot. Een analyse van de samenleving is lastiger te maken. Wel heb ik een aantal suggesties gewekt die wellicht tegenstrijdig zijn. Hoe het postmodernisme zich zal ontwikkelen is lastig te stellen, maar dat de wereld niet maakbaar is, daar hebben de postmodernisten in ieder geval gelijk in. Uiteindelijk geldt vanuit christelijk perspectief voor iedereen dezelfde uitspraak van Augustinus: “Onrustig is mijn hart tot het rust vindt in u, Heer.”

Stelling: Door de fundamentele behoefte van de mens aan betekenis, leeft de postmoderne mens in de praktijk een kortstondig bestaan.

Literatuur

Hunt, Lynn en Jack R. Censer (2022). *The French Revolution and Napoleon. Crucible of The Modern World*, Bloomsbury Academic.

